

TEVÂRÎH-İ GÜZÎDE-NUSRETNÂME ARAŞTIRMALARI HAKKINDA*

*Ochirpurev DUGER***

Öz: Moğol tarihinin nadir bulunan eserlerinden biri olan ve XVI. yüzyılda Çağatay Türkçesinin klasik devrinde yazılmış *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme*, özellikle Orta Asya Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Orta Asya'da gelişen Türkçe tarih yazıcılığının en kıymetli eserleri arasında sayılabilecek nitelikte olan *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme* esasen Şibânî-nâme olmasının yanı sıra *Câmi'ü't-Tevârih*'in ilk cildi olan *Tevârih-i Mübâreke-i Gazan Han*'ın Çağatayca çevirisini de kapsamaktadır. Oğuz Han destanı ile başlayan eser, Cengiz Han'ın hayatı ve hükümdarlığından Şiban Han'ın küçük kardeşi Mahmut Bahadır Sultan dönemini de kapsayan tarihî olayları ele almaktadır. Eserin iki nüshası bulunmakta ve her iki nüshası üzerine de yapılmış kapsamlı araştırmalar az bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Çağatay Türkçesi, Şibanî Han Tarihi, *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme*, Moğolların Tarihi, Türk, Moğol.

Research on *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme* (نامه نصرت – كزیده تواریخ)

Abstract: One of the rare works of Mongolian history, *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme* written in the classic era of Chagatay Turkish (around 16th century) is very important especially in terms of Central Asian Turkish history. Counted among the most valuable works of Turkish historiography that developed in Central Asia, the principal part of this remarkable work consists of *Şibânî-name*, followed by the Chagatay Turkish translation of the first volume of *Câmi'ü't-Tevârih*, *Tevârih-i Mübâreke-i Gazan Han*. The work, which begins with the epic of Oguz Khan, deals with the life and reign of Genghis Khan, and historical events, including the period of Mahmut Bahadır Sultan, the younger brother of Şiban Khan. There are two copies of the work, and extensive research on both copies is scarce.

Keywords: Chagatay Turkish, The history of Şibanî Han, *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme*, The history of Mongols, Turks, Mongols.

* Makalenin Geliş ve Kabul Tarihleri: 12.07.2021 - 27.10.2021

Bu makale, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü'nde Doç. Dr. Erkin EKREM danışmanlığında yürütülen “*Tevârih-i Güzide Nusretnâme*'nin Türk-Moğol Tarihi Açısından Değerlendirilmesi” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih bölümü doktora öğrencisi. buhochiroo@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1279-2319

Giriş

Batı Türklüğünün sınırlarını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına dek aynı yazı dilini kullanmıştır (Ercilasun, 2016, s. 400). Bu yazı dili ile yazılan ve günümüze kadar bizim elimize ulaşan kıymetli kaynaklardan biri de Muhammed Şiban Han için yazılmış *Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme* adlı eserdir. Orta Asya'da gelişen Türkçe tarih yazıcılığının en kıymetli eserleri arasında sayılabilecek nitelikte olan *Tevârih-i Güzîde Nusretnâme*, esasen Şibânî-nâme olmasının yanında *Câmi'ü't-Tevârih*'in ilk cildi olan *Târih-i Mübâreke-i Gazan Han*'ın Çağatayca tercümesini de kapsamaktadır. Oğuz Han destanı ile başlayan eser, Cengiz Han'ın hayatı ve hükümdarlığından başlayarak Şiban Han'ın küçük kardeşi Mahmut Bahadır Sultan dönemini de kapsayan tarihî olayları ele almaktadır (Rieu, 1888, ss. 277-279).

Eser, İlhanlılar döneminin tarih yazıcılığı mektebinden çıktığı için güvenilirliği oldukça yüksektir. Aynı anda *Câmi'ü't-Tevârih* ile paralel giden kısımlarla da teyit edilebilmektedir. Bu durumlardan yola çıkarak *Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme*, Orta Asya Türk tarihi hakkında yazılmış olan birincil kaynaklar arasında yer almaktadır. Bilhassa soy bilgisi konusunda son derece faydalı olabilmektedir (Kaya, 2019b, s. 519).

Eser Hakkında

Eserde, başlangıçta Oğuz Han'ın destanı ve onun oğulları, Oğuz Han soyundan gelen kavimler (Uygur kavmi, Kanglı kavmi, Kıpçak kavmi, Karluk kavmi, Kalaç kavmi, Ağaçeri kavmi) anlatıldıktan sonra Türk ve Moğol kökenli 37 kavim hakkında bilgi verilir. Bu kavimler, sırasıyla şöyledir: Çalayır, Sünit, Tatar, Merkit veya (Urut hem derler), Kurla'ut, Torgut, Oyrat, Barkut, Kori, Tuvalas ve Tüme'üt, Urasut, Kurkan, Sakayıt, Kereyit, Nayman, Baya'ut, Kingiyat, Katagin, Salçiyut, Tayciyut, Hatakan ve Siciyut, Çines, Noyakan ve Urut ve Mangkut, Dörmen, Ba'arin, Suğanut, Barulas, Hedürkin, Curiyat, Buda'ut, Duglat, Yisüt (Besud), Kungiyat kavimleri. Eserde kavimler hakkında bilgi verilirken bunlar, Ergenekon'dan çıkan Moğol kavimleri ve Alan Ko'a soyundan çıkan kavimler şeklinde ikiye ayrılarak anlatılmıştır.

Bu fasılda müellif sırasıyla Çalayır, Sünit, Tatar, Merkit veya (Urut hem derler), Kurla'ut, Torgut, Oyrat, Barkut, Kori, Tuvalas ve Tüme'üt, Urasut, Kurkan, Sakayıt, Kereyit, Nayman, Baya'ut, Kingiyat kavimlerini anlatır. Bu kısım, *Câmiü't-Tevârih*'te de aynı başlık altında ve aynı düzende verilmiştir. Ancak, kavimler hakkındaki veriler, kısaltılarak yazılmıştır ve *CT*'de geçmekte olan bazı kavimler anlatılmamıştır. Örneğin Bulgaçin, Kermüçin kavimleri ayrı bir başlık altında anlatılmamış olup, sadece Bargud kavmi anlatıldıktan sonra bu kavimler hakkında 2 cümlelik bir bilgiye yer verilmiştir. Bunun dışında Kereyit kavmi

hakkında da sadece 2 cümlelik bilgiye yer verilmiştir. Nayman kavmine de aynı şekilde çok kısa yer verilmiştir. Bunun dışında Ongud, Tangud, Kongrat, Uryat, Uşin, Süldüs, İldürken kavimleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Eserde, “Alan Ko’ a neslinden çıkan Moğol kavimlerine Nirun kavmi denilir” dendikten sonra sırasıyla Katagin, Salçiyut, Tayciyut, Hatakan ve Siciyut, Çines, Noyakan ve Urut ve Mangkut, Dörmen kavmi, Ba’arin, Suğanut, Barulas, Hedürkin, Curiyat, Buda’ut, Duglat, Yisüt (Besud) ve Kungiyat hakkında tarihi bilgiler verilmiştir.

Genellikle kavimler hakkında bilgi verilirken öncelikle kavmin soy geçmişi, nerede yaşadığı anlatılmaktadır. Ardından Cengiz Han döneminde kimlerin itibarlı ve ünlü olduğu belirtilerek hangi kavimlerin Cengiz Han'a nasıl düşmanlık ettiği ya da düşmanlık etmeden tabi olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

Eserde kavimler anlatıldıktan sonra Cengiz Han'ın Camuka, Nayman ve Kereyit kavimlerine karşı yaptığı savaşlar anlatılmaktadır. Ardından Cengiz Han'ın miras yoluyla kendi egemenliğinde bulunan halkları annesi, dört oğlu, kardeşleri ve yanında yer alan beyleri arasında paylaşırması hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca tümen ve binlik beylerinin atamaları hakkında bilgiler de yer almaktadır.

Cengiz Han, birleşik Büyük Moğol ulusunu kurduktan sonra büyük çaba gösteren kendi nökerlerinden 95 kişiyi binbaşı yapmıştı. Cengiz Han, 1189 yılında Kamag Moğol'un hanı olduktan sonra kendi halklarını binlik olarak düzenledi. 1206 yılında birleşik Büyük Moğol ulusunun hanı olduktan sonra bütün keçe çadırılı olan göçebeleri 95 binlik olarak düzenledi. *Moğolların Gizli Tarihi* gibi temel kaynaklardan bakacak olursak bu dönemde 3 çeşit binlik oluşmuştur.

1. 1200 yılından önce olan eski binlik,
2. 1206 yılında kurulan 95 binlik,
3. Ganimet olanlardan oluşan binlik diye

MGT'de 1206 yılında kurulan binlik, kimi yerlerde “asıl binlik” diye geçer. Fakat son kurulan binlikler, “Ganimet olanlardan oluşan binlik” diye adlandırılmıştır.

Eserde 96 binlik ve 8 yüzlük hakkında bilgi verilmiş olup, Tuluy Han dışındaki 3 oğlundan her birine 4 bin kişi, annesi Ö'elün Eke'ye 12 bin kişi, kardeş Otçigin Noyan'a 4 bin kişi, Beşinci oğlu Külken'e 4 bin kişi, İlçigdey Noyan'a 3 bin kişi vermesini, ayrı ayrı anlatılmıştır.

Bunların ardından eserde, Toktamış Han'ın Urus Han ile yaptığı savaşta yenilgiye uğramasından sonra Ak-Ordu'dan Temür Han'a kaçtığı olay yer almaktadır. Temür Han'ın Harezmi'e kadar yaptığı savaş hakkında da bilgi verilmektedir. Yani Temür Han'ın hanlığının 12-13 yılının tarihini kapsamaktadır ve eserin bu kısmında başlangıç ve sonuç yoktur.

Temür Han hakkındaki bu kısımdan sonra ise Yesükey Bahadır'ın destanı ile devam edilmiştir. Ardından Cengiz Han'ın soyu ve ortaya çıkışı, onun hatunları, kızları ve dört oğluna memleketleri paylaşmış olması hakkındaki tarihi bilgiler verilmiştir. Yine bu kısımda diğer kaynaklarda olmayan ilginç veriler de bulunmaktadır. Özellikle Cengiz Han'ın soyunun anlatıldığı bölümde ve Alan Ko'a destanında ilginç veriler bulunur.

Ardından Cengiz Han'dan sonra tahta geçen hanların tarihi anlatılmaktadır. Bunlar sırası ile (Ögedey Han, Yoçi Han, Çağatay Han, Tuluy Han, Mengü Kağan, Kubilay Kağan, Hülagü Han, Abaka Han, Teküder(Ahmed), Argun Han, Geyhatu Han, Gazan Han'dır. Cengiz Han'dan sonra Moğol Devleti, Altınordu Devleti ve İlhanlı Devleti'nin hanları hakkında tarihi bilgiler verilirken, Güyük Han hakkında diğer hanlar gibi ayrı bir başlık yer almamıştır.

Genellikle hanların tarihi anlatırken onların dünyaya geliş tarihi, onların hatunları ve oğlanları, yaptığı savaşlar ve yaptığı güzel işler hakkında bilgi verilmiştir. Bunun dışında hanlar ile ilgili hikayeler de yer almaktadır.

Eserin son kısmında Şiban Han hakkında bilgi verilmektedir. Şiban Han'ın babası olan Abul Hayr Han'ın ölmesinden sonra Deşt-i Kıpçak'ta çıkan olaylar hakkında bilgi verildikten sonra Şiban Han ve ağabeyi Mahmud Sultan'ın çocukluğu hakkında bilgiler yer almıştır. Bu kısım, Şiban Han'ın Fergana vadisini nasıl ele geçirdiği hakkındaki olayların anlatımı ile bitmektedir. Bu nedenle metnin burada bitmemiş olduğunu anlıyoruz. Fakat B nüshasında ise Şiban Han'ın tarihi, zaman ve olay sıralamalarına göre düzensiz bir şekilde yazılmıştır. Yazar, Çağataycayı iyi bilmemesi nedeniyle eseri A nüshasından kopya ederken hata yapmış olabilir.

Eserde Cengiz Han'ın dört oğluna nasihat vermesi, Ögedey Han ile Tuluy'un Altan ulusu ile yaptığı savaş, Batu ve Şiban ile beraber Firenklerle yaptığı savaş, Cüçi Han'ın Bağdad ile yaptığı savaş, Mönge Han'ın han tahtına oturması, Ögedey Han'ın Çağatay Han'a nasihat vermesi, Abaka Han'ın Borak ile yaptığı savaş, Gazan Han'ın han tahtına oturması başta olmak üzere çeşitli olayları gösteren 16 minyatür de bulunmaktadır.

Eserin yazılış amacı, 4a sayfasında şöyle anlatılmıştır:

فرمان بولدی کیم تواریخ جهان کشای منکو خان ابن تولوی خان و تواریخ کزیده اسلام شاه
غازان خان نینک قیزی و تقی منتجب جامع تواریخ شامی کیم اولوغ بیگ میرزانیکنک اتیغه
بیئلکان تقی مغول بخشیلاری مغول خطی برلا بتکانلارنی اسان بولماق اوجون تقی فارس نیلی
برلا بیئلکان لارنی ترکیکا اوروب ترتیب بریلدی کتاب غه تواریخ کزیده تصرف نامه ات بریلدی
“fermân boldı kim
Tevârihi cihân-güşâ-yı Mengü Han ibn-i Tuluy Han ve Tevârih-i Güzide-i
İslâm Şâh Gazan Hanın kızını ve tağı muntehab câmi‘ ve Tevârih-i Şâmî
kim Ulug Bêg Mîrzânın atığa bitilgen tağı Moğul bahşıları Moğul hatı
birle bitilgenlerni âsân bolmaq üçün tağı Fârsî tili birle bitilgenlerni
Türkige urup tertîb bérildi tağı kitâbğa Tevârih-i Güzide Nusret-nâme at

bêrildi bu tevârih hicret toqkuz yüz sékkizde Cemâdiü'l-evvel ayı Cem'êtip bitildi" (Ochirpurev, 2021, s. 76).

Bu verilere bakarsak eserin yazarı, birkaç amaç ile *Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme* adlı eseri tamamlamıştır:

1. Alâeddin Ata Melik Cüveyni *Tevârih-i Cihângüşâ*, Fazlullah Reşîdüddin b. Abdi'l-Kahir Hemedanî *Câmiu't-Tevârih*, Hamdullah Mustafa Kazbina'nın *Tevârih-i Güzîde* eserleri başta olmak üzere kaynakları Farsçadan Çağatay Türkçesine tercüme etmek.
2. Uluğbek için yazılmış yazarı belli olmayan kaynakları Çağatay Türkçesine tercüme etmek.
3. Şiban Han'ın tarihini yazmak

A.M. Akramov'a göre bu *Tevârih-i Güzîde Nusretnâme* adlı eserin birinci kısmında Alâeddin Ata Melik Cüveyni'nin *Târîh-i Cihângüşâ*, Fazlullah Reşîdüddin b. Abdi'l-Kahir Hemedanî'nin *Câmiu't- Tevârih* başta olmak üzere tarih kaynakları kullanılmış. İkinci kısmın yazımında da Nizamüddin Şâmi'nin *Zafernâme* başta olmak üzere dönemin tarih kaynakları kullanılmış. Üçüncü kısımda ise Ebu'l-Hayr ve Şiban Han ile abisi Mahmud Sultan Bahadur'un tarihleri anlatılırken bu bölümün oluşturulmasında Şiban Han hakkında yazılan kaynakların kullanılmış olduğunu belirtir (Akramov, 1967).

Yukarıda bahsedilen kaynaklar dışında günümüze kadar bizim elimize ulaşmayan kaynakları da kullanmış olabilir. Çünkü eserde Calayir kavmi hakkında bu kavimden çıkan şubelerin sayısının on olduğunu yazmıştır. *Câmiu't- Tevârih*'de ise Calayir kavminin şubelerinin dokuzunun adını yazılmış, onuncusunun adı yazılmadan sadece nokta koyulup bırakılmıştır. Bizim eserimizin 11b sayfasında ise bu şubeler, şöyle anlatılmıştır:

بو جلاير قومی اون شعبه تورور جات توقراون قنکیاوت کونساوت اویات تلقان کورکر
طولانکقت توری سنکقوت بو جلاير لاردين اولوغر اتی جنکیز خان رمانیدا موقلی کویانک ایکان
دور جات قومیدین ایردی "calâyir kavmi on şü'be turur câ'ât¹

¹ Metinde جات *Câ'ât* şeklinde yazılmıştır. CT'de جات (Rashîd âl-Dîn I.1983:66), HKT'de *Ca'et*, (Kaya, 2019a, s. 35). B nüshası ÖÇT'de *hat* (Çakmakçı, 2020, s. 54)

tûkarâ'ûn² kangsâ'ût³ kûnsâ'ût⁴ ûyât⁵ nilkân kûrkir⁶ tûlângkıt⁷ tûrî⁸
sangkût⁹ bu calâyirlardın uluğraqı çingiz hân zamanında mûkâlây güyâng
êkendür câ'ât kavmidin êrdi" (Ochirpurev, 2021, s. 101).

Bunun dışında 54a sayfasında (اوکنای قان شفا تابتی تولوی خان اجازت نیلاب روانه بولدی)
بولدا باروردا رنجور بولوب وفات بولدی بو حکایت مشهور ترور تقی تولوی خان نینگ خاتون
سیوارقوتینی اوزنی انینگ فداسی قیلدی تقی اوکتای خان التان کرادا یازلاب اندین کوز کوچ قلیب اوز
سیوارقوتینی اوزنی انینگ فداسی قیلدی تقی اوکتای خان التان کرادا یازلاب اندین کوز کوچ قلیب اوز
(تحتی غه کیلیدی) "ögetêy kâ'ân şifâ taptı tûlûy hân icâzet tilep revâne boldı yolda
barurda rencür bolup vefât boldı bu hikâyet meşhûr turur taqı tulun hânñıñ hâtunı
Soyuârkûqtanı beki özini anıñ fedâsı kıldıtağı ögetêy hân âltân kerêde yazlap
andın küz küç kılıp öz tahtığa keldi" ifadesi bulunmaktadır. Bu verilerde yer
tutan Altan Ke'er denilen yer adı *Câmiu't- Tevârih*'de geçmemektedir. Nokta
koyup bırakmıştır.

Bir örnek daha verirsek eserimizin 92a sayfasında bulunan

جنکیز خان اونک قول سول قول جریکین اوغلنلاری بیرلا بیاریب اوزی تولوی برلا اورتانجی یول بیرلا کیم
"çingiz hân ong qol
sol qol çerigin oğlanları birle yiberip özi tuluy birle ortançi yol birle kim anı qol
derler yörüdi yaçu şehirige tegrü ve yolda bolğan şehirlerini aldılar" şeklindeki
bölümde Yaçu şehrinin adı da *Câmiu't- Tevârih*'te geçmemektedir. Sadece nokta
koyarak bırakılmıştır. Bunun gibi birkaç örnek daha bulunmaktadır" (Ochirpurev,
2021, s. 226).

² Metinde توقراون *Tûkarâ'ûn*, CT'de تُوقْرَاوْت (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66), HKT'de *Tokravun* (Kaya, 2019a, s. 35) B nüshası ÖÇT'de *Buqaravun* (Çakmakçı 2020, s. 54)

³ CT'ye göre Bu *Calayir kavmi* büyük on şubeli bir kavimdi ve her şubesi kalabalık idi. Bunlar sırasıyla *Ça'at*, *Tukara'un*, *Kunsa'ut*, *Uyat*, *Nilkan*, *Kurkin*, *Tulangıt*, *Turı* ve *Şankut*'tur. Metindeki قنکساوت *Kangsâ'ût* şubesinin adı CT'de geçmemektedir. B nüshası ÖÇT'de *Qoñqat* (Çakmakçı, 2020, s. 54)

⁴ Metinde کونساوت *Kûnsâ'ût*, CT'de كُنْسَاوْت (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66). HKT'de *Kümse'üt* (Kaya, 2019a, s. 35) ÖÇT'de *Kösevüt* (Çakmakçı, 2020, s. 54)

⁵ Metinde اویات *Ûyât*, CT'de اُوْرِيَات (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66). B nüshası ÖÇT'de *Oyat* (Çakmakçı, 2020, s. 54)

⁶ Metinde کورکیر *Kûrkir*, CT'de كورکِي (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66), B nüshası ÖÇT'de *Körger* (Çakmakçı, 2020, s. 54)

⁷ Metinde طولانگقت *Tûlângkıt*, CT'de طُولَانْگَقْت (Rashîd âl-Dîn 1373:66), HKT'de *tolangkit* (Kaya, 2019a, s. 36).

⁸ Metinde توری *Tûrî*, CT'de بُورِي (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66.), HKT'de *Turı* (Kaya, 2019a, s. 36).

⁹ Metinde سنککوت *Sangkût*, CT'de سَنککوت (Rashîd âl-Dîn I.1373, s. 66), HKT'de *Sungkut* (Kaya, 2019a, s. 35), B nüshası ÖÇT'de *Qoñqat* (Çakmakçı, 2020, s. 54).

Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme Üzerine Yapılmış Araştırmalar

TGNN hakkındaki ilk bilginin B. B. Bartold tarafından 1902 yılında verilmiş olduğundan K. Zaleman, kendi eserinde bahsetmiştir. Bunun dışında eserin başlığı hakkında B. B. Bartold, P.G. Mukminova, B. A. Ahmedov, S.K. İbragimov başta olmak üzere bilim adamları kendi görüşlerini ileri sürmektedirler.

Eserin St. Petersburg nüshası üzerine Kazakistan'da S. K. İbragimov, N. N. Mingulov gibi alimler, *Materiali po Istori Kazahskih Hanstv XV-XVIII Vekov* adlı güzel bir çalışma yapmışlardır. *St. Petersburg* nüshası üzerinden metin özetlerini ve Rusça tercümelerini vermişlerdir.

St. Petersburg nüshasının 48a-94b sayfaları arasındaki kısmı Ömer Çakmakçı, 1a-47b arasındaki bölümü Ahmet Karataş, 95a-149a arasındaki kısmı da Sümeyra Alan tarafından Münevver Tekcan yönetiminde yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır.

11.11.2019 tarihinde Harun Kaya tarafından Prof. Dr. Aysu Ata danışmanlığında *Tevârih-i Güzîde Nusretnâme (Giriş, Metin, Notlar, Dizin, Tıpkıbasım)* başlığıyla doktora tezi savunulmuştur. Harun Kaya, A nüshası üzerinde çalışmıştır ve el yazmasının transkripsiyonu ile dilbilgisel incelemesini yapmıştır.

A.M. Akramov, 1967'de eserin her iki nüshasından hareketle bir çalışma hazırlamış, İngiltere nüshasının Arap harfli metnini de çalışmasına eklemiştir. St. Petersburg nüshasında olup İngiltere nüshasında bulunmayan kısımları da göstermek için St. Petersburg nüshasından da bazı parçaları eklemiştir. Ayrıca A.M. Akramov, eserin kısaltılmış yedi nüshasından da yararlanarak metnin eksik yerlerini tamamlamıştır. A.M. Akramov'un çalışması, mikrofilm olarak taranan İngiltere nüshasının görülemeyen kısımlarının okunmasında ve bazı kısımların St. Petersburg nüshasından hareketle tamir edilmesinde de oldukça faydalıdır.

Müellifi Hakkında

Eserin müellifinin kim olduğu hakkında her iki nüshada da herhangi bir kayıt yoktur. P. Rieu'a göre eserin Sultan Veled tarafından yazılmış olabileceği belirtilmiştir. Ancak A.M. Akramov, bu görüşün karşısında durmuştur. Ünlü yazar Mevlana Celaleddin'in oğlu olan Sultan Veled ya da Ahmed Bahaddin Veled, 1226-1312 yılları arasında yaşamıştır. Bu yüzden *Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme*'nin müellifinin *Sultan Veled* olması söz konusu değildir demiş (Kaya, 2019b, s. 514).

R. G. Mukminova, *Tevârih-i Güzîde-Nusretnâme* adlı eserin Şiban Han'ın eserlerinden birisi olduğunu söyleyerek bu eserin müellifinin Şiban Han olduğunu ortaya çıkarmıştır.

İslam Ansiklopedisi'nde *Şibani Han* maddesini yazan Lucien Bouvat, eserin müellifi olduğu konusuna değinmemiştir. Sadece anonim *Şibânî-nâme*'nin *Tevârih-i Güzide Nusretnâme*'nin hülasası olduğu bilgisini verir. Zaur Şükürov, *İslam Ansiklopedisi*'ne yazdığı Muhammed Salih maddesinde: "Muhammed Sâlih'in XV-XVI. yüzyıl Orta Asya halklarının tarihiyle ilgili Türkçe kaynaklardan müellifi bilinmeyen *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme* adlı eserin yazarı ve yine müellifi bilinmeyen mensur bir *Şibânî-nâme*'nin bu eserin özeti olduğu ileri sürülmekteyse de bu pek mümkün görünmemektedir" demiş ve kaynak olarak da Karasoy ve Toker'in çalışmasını göstermiştir (Şükürov, 2009, ss. 34-35). Ancak, Karasoy ve Toker'in yayınında Şükürov'un bahsettiği konuyla ilgili herhangi bir ifade yoktur. Muhammed Salih'le ilgili bahsedilen kısımlar, Salih'in Şiban Han hizmetinde yaptıklarından ve yazdığı manzum *Şibani-nâmesi*'nden ibarettir. Çevrilen metinde de bir yerde Muhammed Salih'in kaçıışı ve Baki Tarhan hakkında verdiği ifade bulunmaktadır. Bununla birlikte Karasoy ve Toker, *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme* hakkında verdikleri bilgi için Bouvat'ı referans göstermişlerdir. Muhammed Salih *Tevârihi Güzide*'de de Nur Said Beg'in oğlu olduğu bilgisiyle geçer (40a/3-4). Bunlar dışında müellifin kim olduğu konusunda şu ana kadar herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

A. M. Akramov 1967'de yapılan araştırmada bu nüshanın güzelce yazılmış olduğunu ve belki de yazarının ünlü birisi olduğunu belirtiyor. Eserin yazı tipine göre Muhammed Salih'in *Şibannâme*, Masud Usan Kuhistan'ın *Tarih-i Abul Hayr Hani* başta olmak üzere kaynakların yazı tiplerini karşılaştırarak bu kaynakların aynı ve yazarlarının bir olduğunu ortaya çıkardı. Bunun dışında eserlerin minyatürleri aynıdır. En son ihtimalde bunların müellifi bir olmalıdır (Akramova, 1967, s. 18). A. M. Akramov da eski kaynakları karşılaştırarak *Tevârih-i Güzide Nusretnâme*'yi Muhammed Salih'in yazmış olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Bunun yanında TGNN'de yer alan Cengiz Han'ın şeceresini anlattığı bölümde Muhammed Salih'i Belgütey'in soyundan geldiğini belirterek A nüshasının 40a sayfasında şöyle anlatmıştır. "Begütay, Belgütay bukanın bir butunu verip Makalın Tay, Baykutay'nın oğlunu satın alıp ata bindirip hareket etmişler. Yolda abi, kardeş ikisi konuşmuş bizim kardeşimiz Tubun Bayan ölüp Alan Kova dul kaldı. Yardımcı olacak kimsesi yoktur. Bu bir buta satın aldığımız oğlanı ona verelim deyip Alan Kova'ya vermişler. O oğlanın adı Bayalın'mış (بیالین) Mangkit'in ebügesi oymuş. Ona yılıkısını baktırıp kımızını tutturmuş. Onun için Savmançı oğlu Mangkit (مانگنیت) derlermiş. Sonra Çağatay Han'ın (چغتای خان) ekinini ekip Almalık denilen kentin anbarını o korumuş. Teregçi (تریغچی) oğlu Taragay Timur (تراغای تیمور) atasıdır diye Moğul yaşlıları söylerler. Sonra bu Begütay soyundan İkü Temür Belküt (ایکو تیمور بلکوت) ve Şah Melik (شاه ملک) ve Vezir Said (وزیر سعید) ve onun oğlu Muhammed Salih'dir (محمد صالح). Bu söz

böyle.” Biz de Akramov’un görüşüne katılarak eserin yazarının Muhammed Salih olduğunu belirtiyoruz.

Eserin Nüshaları

A nüshası: Şimdilik bu eserin ünlü olan iki nüshası vardır. Eserin içerisinde eksiklikler ve bozuk kısımlar olsa da tam metne en yakın ve yazıldığı zaman mevcut olan en eski nüsha, *British Library Or. 3222* yer numarasıyla kayıtlı olan nüshadır. Eser, 149 varaktan oluşmaktadır. Her sayfa, 19 satırdan ibaret olsa da bazı sayfalar 17, 18 satırlıdır (Rieu, 1888, s. 276). Eserdeki bazı Arapça ayetlerin ve kelimelerin dışında yazıda herhangi bir hareke bulunmamaktadır. Elyazmasının 116a sayfası boştur. Bazı sayfalarda lekeler vardır ki bazı kelimelerin okunmasını zorlaştırır. Elyazmasında bulunan 16 minyatürün renkleri bazen kendisinden sonra gelen sayfalarda leke oluşturmuştur ki bu da okumasını zorlaştırmaktadır. Tüm bunlara rağmen genel olarak bu nüshanın yazıları net ve okunaklıdır. Fakat bu eserin müellifi bilinmemektedir (Kaya, 2019b, s. 515). Eserin yazılış tarihi ve yazılmasına vesile olan kimseler ile alakalı eserde şu bilgiler yer alır:

Eserin 4a sayfasında “kim tevârîhi cihân-güşâ-yı Mengü Han ibn-i Tuluy Han ve Tevârih-i Güzîde-i İslâm Şâh Gazan Hanın kız ve taķı müntehab câmi’ ve Tevârih-i Sâmi kim Uluğ Bêg Mîrzânî atığa bitilgen taķı Moğul başsılları Moğul hattı birle bitilgenlerni âsân bolmaķ üçün taķı Fârsî tili birle bitilgenlerni Türkîge urup tertîb bërildi taķı kitâbğa Tevârih-i Güzîde Nusret-nâme at bërildi bu tevârîh hicret tokkuz yüz sêkkizde Cemâdiü’l-evvel ayı Cem’ êtip bitildi” denir. Bu bilgidenden eserin yazılış tarihinin H. 908 (M. 1502) olduğu anlaşılıyor. Bunun dışında eserin sonunda iki yerde eserin istinsahının tamamlandığı tarihe dair kayıtlar bulunmaktadır. Metnin son sayfasına تمت ٩٠٧ şeklinde not düşülmüştür. Metnin bu kısmından sonra yan sayfada da iki satırlık metnin ardından “bitildi sene 907” şeklinde bir not daha vardır.

جنکیز خان --- خاتونی یسولون اتلیغ ایردی بو بیس خاتون برجا خاتونی
دین اولوغ ایردی لار بو سوز مونجه قیلغانی

٩٠٧ (بتلدى سنه ٩٠٧) “Çingiz Hanın beş hatunı Yesülün atlığ irdi bu beş hatun barça hatunıdın uluğ irdiler bu söz munca kılğanı Bitildi sene 907” eserin yazılış tarihinin H. 908 (M. 1502) olduğu metinde de geçmektedir.

British Library Or. 3222 numarada kayıtlı bulunan nüshada 1059 yılına ait *Abu-Talib Al-Hüsiyen* (ابو طلب الحسينی) adlı dörtgenli damga bulunmaktadır. Damga üzerinde (من متملكان خداوند نعمت) yazısı bulunmaktadır. Buna göre bu nüshanın sahibi *Al-Arzi* mahlası ile ünlü olan saray tarihçisi *Şah Cihan*’ın şairi *Abu-Talib Al-Hüsiyen*’dir. O Hazret’in emri ile Horasan’a seyahat edip Mekke, Medine’de misafir olduktan sonra uzun zaman Cahar’ın kütüphanesinde çalışmıştır. Orada çalışırken Eski Türkçeden Farsçaya (ملفوظات نومور) adlı eseri çevirmiştir. O Hindistan’a döndüğünde yazdığı eserini *Şah Cihan*’a vermiştir. *Şah Cihan*, onun

çalışmasını takdir edip saray tarihçisi Afzal Buhara'ya verip kitap hâline getirmesini emretti (Akramova, 1976, s. 28)

Belki bu eseri de Abu-Talib, Horasan'dan Hindistan'a getirip ondan sonra İngiltere'ye naklettirmiş olabilir.

Rieu'nun yazdığına göre eserin el yazmasının bazı sayfaları bozulmuştur ve sırası da düzensizdir. Ayrıca muhtemelen eserin üzerine dökülen bir sıvıdan kaynaklanan birçok yerde tamamen (37a-38b) veya kısmen (44a, 53a, 77a) siyahlıklar görülmektedir. Ancak çalışmada konu başlıklarının ve şahıs adlarının yazımında renkli mürekkep kullanılmasından ötürü ortaya çıkan problemler büyük ölçüde tamir edilmiştir (Kaya, 2019b, s. 515).

B Nüshası: İkinci nüsha, St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmaları'nda B745 numarasıyla kayıtlıdır. Bu da 149 yapraktan ibarettir. Her sayfası 13 satırdan oluşan elyazmanın tavsifini Dimitrieva, Muginov ve Muratov yapmıştır (Dimitrieva 1965, ss. 87-88). Londra nüshasında 16 adet minyatür olduğunu söylemiştik. St. Petersburg nüshasında ise herhangi bir minyatür yoktur.

Yukarıdaki esas olan iki nüshanın dışında, bu elyazmanın kısaltılmış yedi nüshasının daha olduğu bilinmektedir. Bunlardan dördü Taşkent nüshası, üçü ise St. Petersburg nüshalarıdır. Kısaltılmış özet nüshaların içinde en düzgünü ve orijinale en yakını T1 nüshasıdır. Bu nüsha, Taşkent'te *Abu Reyhan Biruni* adlı Elyazmalar Enstitüsü'nde N:4347 numarasıyla kayıtlıdır. Formatı küçüktür. 10.5 x 17 cm'dir. Eserin cildi hafif yeşildir. Eserin başlığı *Oğuz ve Alan-Ko'a ve Şibāni-nâme* olarak yazılmıştır. Eser, 99 yapraktan oluşmaktadır. Eserin müellifinin ismi, Allamurad Anarbay oğlu olarak yazılmış olsa da aslında bu hattatın ismidir (Akramova 1976, s. 40). B el yazmasında yazılış ile ilgili herhangi bir tarih ve yazar hakkında bilgi mevcut değildir. Akramov, eserin yazıldığı tarihi XVI. yüzyılın sonu ile XVII. yüzyılın başı olduğunu ortaya çıkardı (Akramova, 1976, s. 251).

Eserin 1a sayfasında üç tane damga basılmıştır. Birinci damga, çok silik olduğu için ne yazıldığı belli değildir. Fakat kalan iki damga daha okunaklıdır.

ملگ میرزا مجید از دل و جان

بنده کمتربین شاه جهان

diye yazmıştır. İkinci damga biraz silik olduğu için bazı kelimeler, okunmuştur.

----- محمود ---- د ---- شاه جهان

diye yazmıştır. Bu damgaların üstünde ilginç bir yazı bulunmaktadır.

فمت خرید ده رویه

Bu yazı ise bu eserin on rupiye satılmış olduğunu belirtiyor. Bu damgadaki yazılar, bu el yazmasının Şah Cihan döneminde Hindistan'da olan Şah Cihan'ın akrabalarının ya da yakında olan birisinin elinde olduğunu belirtiyor. Belki ondan sonra el yazması Orta Asyalı tüccarlara on rupi ile satılmış olabilir (Akramov, 1967, s. 251).

Eserin “B” nüshası “A” nüshasından farklı olup Oğuz Destanı'nın ardından Moğol kavimleri ile kısmen Türk kavimleri ve Türklerle ilişkileri anlatılır. Calayir kavminden başlayıp Kıngıyat kavmine kadar 27 Moğol kavminin anlatıldığı bölüm, *Câmiü't-Tevârih*'in ilgili bölümünün Türkçe tercümesi niteliğindedir. Moğol kavimlerinin metin içerisinde sıralanması da *Câmi'ü't-Tevârih*'le aynıdır. Fakat Kurlavut kavmi, Torgut kavmi, Oyrat kavmi, Barkut kavmi, Kori, Tuvalas kavimleri, Tümet kavmi, Urasut kavmi, Kurkan kavmi, Sakayit kavmi, Kereyit kavmi ve Nayman kavmi hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Cengiz Han'ın düzenlediği binlikler ve Cengiz Han sonrasında tahta geçen hanların (Yoçi Han, Mengü Kağan, Kubilay Kağan, Hülügü Han, Abaka Han, Teküder (Ahmed), Argun Han, Geyhatu Han, Gazan Han.) tarihi anlatılmamıştır. Ögedey Han'ın tarihi anlatılırken “Kağan'ın yaptığı imaretler ve yaylaklarının ve kışlaklarının zikri” başlığı altında kısaca anlatılmıştır. Ardından Çağatay Han'ın tarihi anlatılırken de sadece Çağatay Han'ın birinci oğlu Mitüken'in nesli anlatılıp bitirilmiştir. Bunun dışında Tuluy Han'ın tarihi de çok kısa bir şekilde yer almıştır. Görüldüğü gibi B nüshasında birçok eksiklik bulunmaktadır.

Sonuç

Çağatay Türkçesi ile yazılmış eserler arasında en eski ve en geniş içerikli olan *Tevârih-i Güzîde-Nusretname* hem dil bakımından hem de Moğol ve Türk tarihi bakımından çok önemli bir eserdir ve Şeybaniler dönemi tarihi bakımından da öğrenilmesi gereken ehemmiyetli eserdir. Ayrıca *Mongol-un Niguça Tobçıyan* (Moğolların Gizli Tarihi) ve Fazlullah Reşidü'd-din Fazlullah-ı Hemedânî'nin *Câmiü't-Tevârih*'inde olmayan veriler bulunduğu için bu eserin değeri artmaktadır. Bunun dışında eserde kullanılan on altı adet minyatür, sanat tarihi bakımından çok kıymetlidir.

Tevârih-i Güzîde-Nusretname, Moğolların menşei, Moğol ve Türk kavimleri ile Ergenekon'dan çıkan Moğollar hakkında Alan Koa destanından başka temel kaynaklarda bulunmayan bilgilere yer verir. Bunun dışında Cengiz Han'ın yurdunu dört oğlu arasında paylaştırmasına ve Cengiz Han'ın han olduktan sonra büyük Moğol ulusunu 95 adet binlik hâlinde düzenlediğine dair bilgiler de bulunur. Eserde, Cengiz Han'dan sonra tahta geçen hanların tarihi anlatılmaktadır. Bunlar, sırasıyla Ögedey Han, Cüçi Han, Çağatay Han, Tuluy Han, Mönge Kağan, Kubilay Kağan, Hülügü Han, Abaka Han, Teküder (Ahmet) Han, Argun Han, Geyhatu Han, Gazan Han'dır. Genellikle hanların tarihi

anlatılırken onların dünyaya geliş tarihleri, hatunları, çocukları, yaptıkları savaşlar ve güzel işler hakkında da bilgiler verilmiştir. Bunların yanı sıra eserde hanlar hakkında hikâyeler de yer almaktadır. Eser, yazıldığı tarih itibarıyla barındırdığı yaklaşık 3200 adet özel adla da Türkçe söz varlığına, Türk coğrafyası ve özel ad bilgisi bağlamında çok önemli katkılar sağlayacak ve bu alanlardaki problemleri çözecek niteliktedir. Ayrıca karşılaştırmalı Türk ve Moğol tarihi çalışmalarında da birincil kaynak olarak kullanılabilir.

Kaynakça

- Akramov, A. M. (1967). *Tevarih-i Güzide Nusretnâme (Таварихи гузида-Нусрат-наме)*. Oşkent: Özbekistan SSR “FAN” Neşriyat. (ошкент: Узбекистон ССР “ФАН” Нашриёти).
- Alan, S. (2017). *Târih-i Güzide (Nusretnâme) [95a-149a] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Çakmakçı, Ö. (2020). *Târih-i Güzide (Nusret-nâme) [1a-47b] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla “Türk Dili Tarihi”*. Ankara: Dergâh Yayınları.
- Karataş, A. (2018). *Târih-i Güzide (Nusret-nâme) [48a-94b] (Giriş, Transkripsiyonlu Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Kocaeli.
- Kaya, H. (2019a). *Tevârih-i Güzide Nusret Nâme (Giriş-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)* (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Kaya, H. (2019b). İslamiyet Sonrası Orta Asya'da Türkçe Tarih Yazıcılığı ve Tevârih-i Güzide-Nusret-Nâme. *Yeni Türkiye*, 106, 510-521.
- Ochirpurev, D. (2021). *Tevârih-i Güzide-Nusretnâme'nin Türk-Moğol Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Basılmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Reşidüddin Fazlullâh Hemedanî. (1373). *Câmi 'ut-tevârih* (C. I) (M. Rüşen ve M. Müsevî, Tashih). Tahran: Enteşerat-i Elborz.
- Rieu, C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in British Museum*. Londra: British Museum Dept. of Oriental Printed Books and Manuscripts.
- Şükürov, Z. (2009). Muhammed Sâlih. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 36, ss. 34-35).